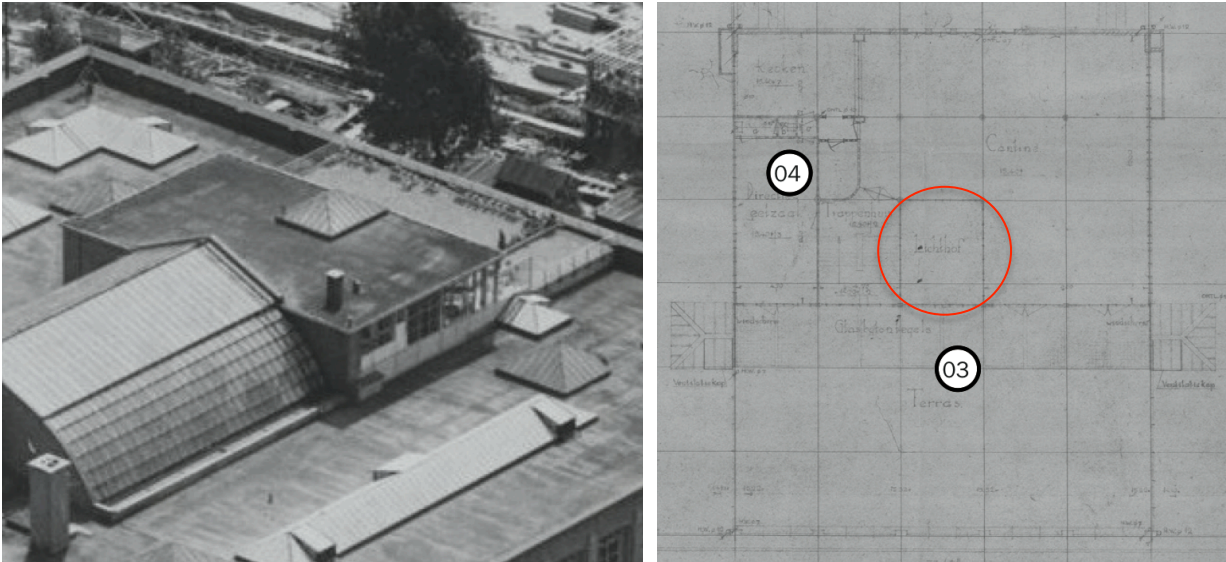

Dossier 7 Kantine

Samenvatting van gegevens uit tekeningenonderzoek

De kantine bevindt zich op de derde verdieping aan de zuidzijde, als een opbouw op het dak en met bijbehorend terras (besproken bij dossier 16). Voor de oorlog was hier geen opbouw, de historische ontwikkeling vangt dus aan met de tijdslaag 1946-1951.

7.1 – Luchtopname kantine met terras op naoorlogse foto (uit: MEI BHO tekeningen, p 15)

7.2 – Plattegrond kantine met terras op tekening uit 1947, met het vijfde lichtloft (uit: MEI BHO tekeningen, p 24)

Het lichtloft is in de jaren 1970 dichtgezet, als gevolg van de plaatsing van de liftschacht aan de Westzeedijk in deze ruimte. De huidige indeling wijkt af van het ontwerp uit 1947. Naast de grote ruimte van de kantine zijn er nevenruimtes en toiletten.

Samenvatting gegevens uit overig bronnenonderzoek

De kantine op het dak is een uitvloeisel van het ontwerp uit de jaren 1940, waarbij alle functies herschikt in het vooroorlogs gebouwwolume konden worden ondergebracht: 'enkel de kantines (één voor kantoorpersoneel, één voor magazijnpersoneel en één voor de directie) met terras kwamen op het dak'.²⁰ Ook wordt gesteld dat de kantine bijdraagt aan het gerief van kantoor- en magazijn medewerkers.²¹ Het is een van de sociale verbeteringen uit de herbouwperiode.²² De architecten hebben met een 'kantine op het dak' kennis gemaakt tijdens een excursie naar de Rijksverzekeringsbank uit 1939 en lieten zich door dit voorbeeld inspireren.²³

Aan de kantine 'als een collectieve gebruikruimte met voldoende licht en lucht' wordt in de cultuurhistorische verkenning een hoge monumentwaarde toegekend.²⁴

In de verkenning zijn een aantal historische foto's opgenomen die zowel gebruik en sfeer van de kantine laten zien, als een deel van de materialisering.

²⁰ SteenhuisMeurs 2016, p 22

²¹ SteenhuisMeurs 2016, p 30

²² SteenhuisMeurs 2016, p 18

²³ SteenhuisMeurs 2016, p 22

²⁴ SteenhuisMeurs 2016, p 36

7.3 – Zicht vanaf het dakterras van de personeelkantine, circa 1950 (uit: SteenhuisMeurs 2016, p 6)

7.4 – Personeelkantine op het dak, circa 1950 (uit: SteenhuisMeurs 2016, p 24)

Voorlopige bevindingen uit vooronderzoek

De glazen pui (buitengevel) heeft deels een dubbele beglazing. Onduidelijk is vooralsnog waarom, en wat de datering is van de verschillende onderdelen van de pui. Op foto 7.4 is te zien dat de lichthof oorspronkelijk niet ommuurd was, zoals nu wel het geval is. De nevenruimtes aan de westzijde lijken aangepast. Een van de toiletruimtes heeft een zelfde bovenlicht als de toiletruimtes op de tweede verdieping. Met het stijlen ritme als de vroegere glazen systeemwanden in het gebouw. Door de asbest-aantekening van deze ruimte is het vooronderzoek vooralsnog niet verder gegaan.

Vervolg vragen ter completering van het dossier

Onderzoek naar de geschilderde afwerking van de pui, de kolommen, wanden, vloer en het lichthof. Verschillen in geschilderde afwerking kunnen de datering ondersteunen. De toegang vanuit het trappenhuis is onderdeel van het dossier 'glazen puien/wanden'. Het dakterras is onderdeel van dossier 'daklandschap'.

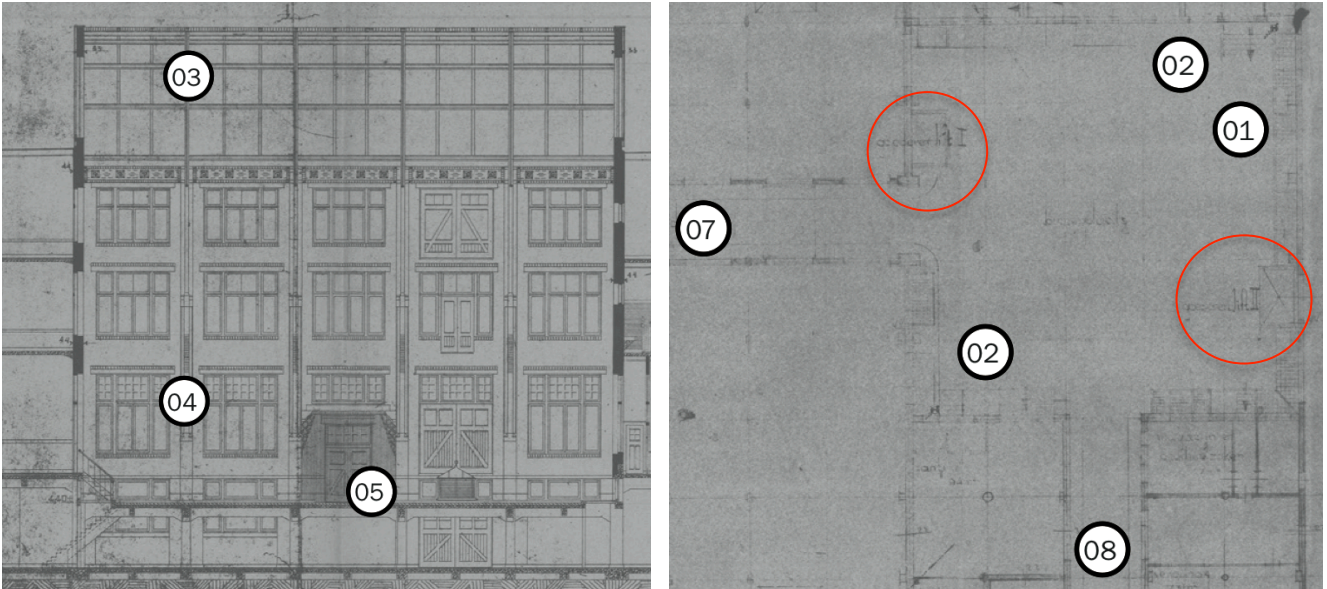
De ruimtelijke ontwikkeling van de verschillende ruimten, en de datering van de materialisering zal mede op aanvullend archiefonderzoek (tekeningen, foto's) worden gebaseerd. De ontwikkelingen in het gebruik zullen in kaart worden gebracht ter ondersteuning van de waardering. Ook het 'oral history' onderzoek kan hier ondersteunend zijn.

Tijdens het vooronderzoek zijn foto's gemaakt van nader te onderzoeken aandachtspunten. Op de foto's zijn in het kort enkele bevindingen en vragen aangetekend (zie bijlage dossier 7).

Dossier 8 Atrium

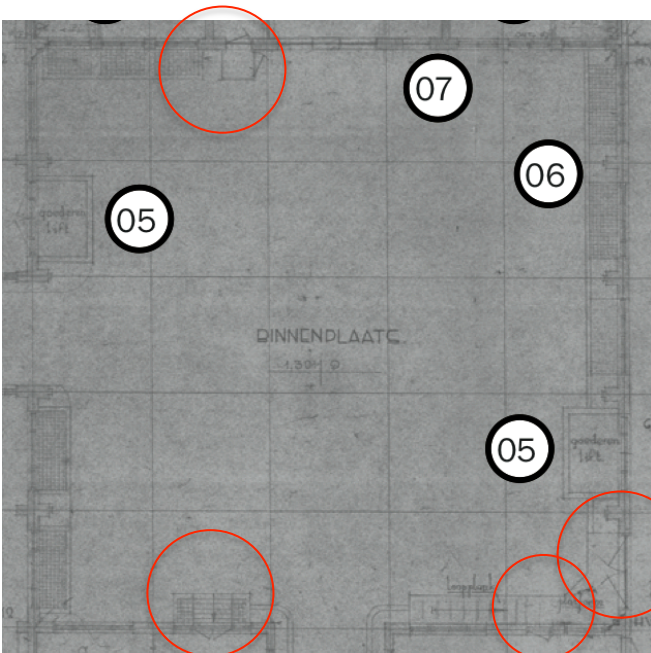
Samenvatting van gegevens uit tekeningenonderzoek

Het atrium meet 5 x 5 stramienmaten en ligt bijna centraal in het gebouw: zes stramienmaten vanaf de Westzeedijk en vier vanaf het Heiman Dullaertplein en in het midden van de oost-west doorsnede. De kelder loopt onder het atrium door en is ter plekke minder hoog. De vloer van het atrium ligt op straatniveau en de begane grond vloer rondom het atrium ligt verhoogd ten opzicht van dit niveau.

8.1 – Vooroorlogse situatie van de westelijke gevel van het Atrium op een revisietekening uit 1945, met de doorgang naar de sheds (5) en rechts daarvan de deuren van goederenlift I. Bovenin (3) metalen spanten. (uit: MEI BHO tekeningen, p 8)

8.2 – Vooroorlogse plattegrond van het atrium met doorgangen vanaf de Westzeedijk (8) en naar de sheds (7). Twee trappen geven toegang vanuit de kelder (2) en glazen bouwstenen (1) zorgen voor licht in de kelder. Er zijn twee goederenliften aanwezig (uit: MEI BHO tekeningen, p 10)

8.3 – Plattegrond op bestektekening uit 1947 met revisieaantekeningen uit 1951. Deur en trap naar kelder (7) zijn niet meer aanwezig, wel de glazen bouwstenen (6) en beide goederenliften (5). In de zuidoostelijke hoek zijn drie toegangen (begane grond niveau) één deur leidt naar het trapbordres in de noordgevel (uit: MEI BHO tekeningen, p 21)

Samenvatting gegevens uit overig bronnenonderzoek

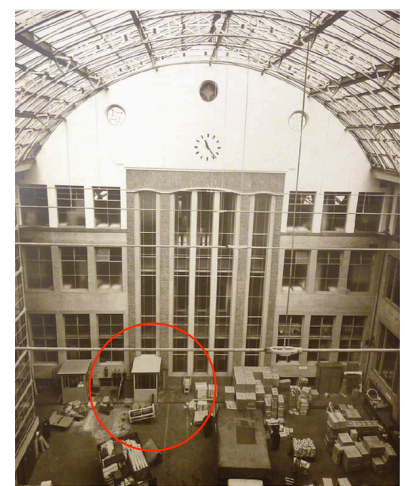
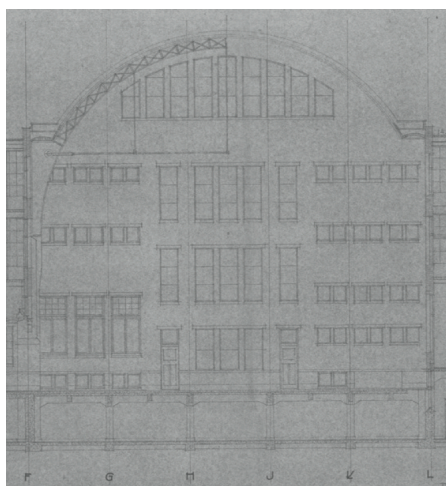
De cultuurhistorische verkenning geeft veel aandacht aan het atrium: '... als huzarenstuk een met gekleurde glasstenen overkapte binnenplaats'.²⁵

Ten aanzien van de gebouwtypologie dateert het zelfstandige kantoorgebouw uit de 19e eeuw; 'In de twintigste eeuw nam het kantoorgebouw verder in omvang toe. .... De nieuwe kantoorgebouwen kregen veelal een blokvormige of rechthoekige opzet, met een groepering van de vertrekken rondom een binnenplaats of vide voor de toetreding van daglicht. .... nieuwe kolossale zakenpaleizen rond een vide met daklicht die aan het begin van de twintigste eeuw in de steden in Nederland verschenen. ... Het Stokvispand was in 1911 een van de vroegste voorbeelden van deze opzet.'²⁶

De binnenplaats nam zowel in het ontwerpconcept als in de praktijk een centrale plaats in. De cultuurhistorische verkenning gaat hier uitgebreid op in: de brede passage vanaf de Westzeedijk, de binnenplaats op straatniveau van 24 meter in het vierkant, de groepering van bedrijfsruimten rond de binnenplaats voor daglichttoetreding, voor de daglichttoetreding naar het hoofdtrappenhuis en naar de kelder en de overeenkomst in deze functie met de vijf kleinere lichthoven elders in het gebouw.²⁷ Na de oorlog is de kapconstructie ingevuld met veiligheidsglas.²⁸

De typologie van het kantoorgebouw -opgezet rondom een centraal binnenhof- is een van de vijf kernwaarden van het gebouw.²⁹ Aan de gevels rond de binnenplaats, de staalconstructie van de overkapping, de beide dichtgezette doorgangen en de nog aanwezige oorspronkelijke materialisatie (waaronder de glazen bouwstenen naar de kelder) worden alle een hoge monumentwaarde toegekend. De goederenlift op de binnenplaats heeft een positieve monumentwaarde.

Verder zijn enkele historische foto's van het atrium aangetroffen, onder andere van de bouw in 1911, waarvan elementen zoals de boogspanten nog terug te vinden zijn.

8.4 - Bij de herstelwerkzaamheden in 1946 is de noordgevel van het Atrium ongemoeid gelaten (uit: MEI BHO tekeningen, p 19)

8.5 - Bij de herbouw eind jaren 40 is de gevel gewijzigd, naar de grotendeels nog aanwezige situatie. Het tochtportaal bij de deur naar het trapbord is al te zien in de bestektekning uit 1947 in afb 8.3 (uit: MEI collectie historische foto's, nr 17)

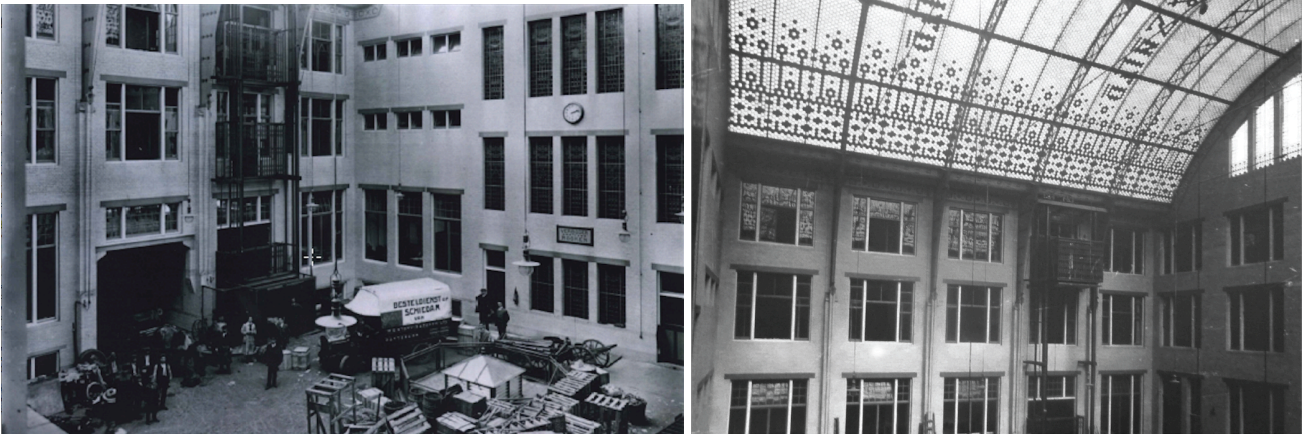
²⁵ SteenhuisMeurs 2016, p 7

²⁶ SteenhuisMeurs 2016, p 14

²⁷ SteenhuisMeurs 2016, p 16

²⁸ SteenhuisMeurs 2016, p 22

²⁹ SteenhuisMeurs 2016, p 28

8.6 - Vooroorlogse situatie in de noordwesthoek van het atrium (uit: MEI historische foto's, nr 6)

8.7 – Glaskap in de vooroorlogse situatie boven de zuidoosthoek van het atrium (uit: MEI historische foto's, nr 15)

Voorlopige bevindingen uit vooronderzoek

De toegangssituatie heeft veel wijzigingen gekend: de onderdoorgangen naar de Westzeedijk en naar de sheds zijn dichtgezet. Er zijn twee metalen trapjes bijgekomen, deels ter vervanging van een loopplank, maar de beide oorspronkelijke toegangen uit de kelder zijn dichtgezet of verdwenen. Op het bordes van het hoofdtrappenhuis (Heiman Dullaertplein) is een toegangsdeur met langere historie die nu nog in gebruik is.

Deels heeft de ontwikkeling van de toegangssituatie zijn weerslag gekregen in het metselwerk rond oude openingen. Het metselwerk is ook aangepast bij wijziging van ramen en deuren, onder andere bij beide goederenliften. Wijzigingen zijn zichtbaar in de steen en in het voegwerk. Op enkele plaatsen zijn de bakstenen geschilderd. Sommige ramen en deuren hebben wijzigingen ondergaan, enkele lijken later bijgemaakt in oude stijl. Onder de hoge ramen is bij de meeste muurvlakken een strook lage ramen die de kelder verlichten. Een deel van de wanden is van stucwerk voorzien, onduidelijk is in hoeverre dit historisch altijd zo geweest is, en wat de historische ontwikkeling in de afwerking van het huidige stucwerk is geweest. Vooral aan de noordzijde, waar het hoofdtrappenhuis direct aan het atrium aansluit, is de gevel sterk gewijzigd ten opzichte van de vooroorlogse periode. Aan de oost en west gevel van het atrium zijn de ramen tussen gemetselde penanten aangebracht. De penanten zijn in het midden uitgemetseld en ieder voorzien van twee hardstenen consoles. De bovenste console draagt een metalen spantvoet.

De kap van het atrium bestaat uit glas, rustend op metalen boogspanten. De spanten zijn herkenbaar van vooroorlogse foto's en hebben de oorlog overleefd. De firma naam, ook prominent zichtbaar op vooroorlogse foto's, is verdwenen uit de kap, evenals de zeshoekige ruiten, deels gekleurd. De status van de huidige glaskap is nog onduidelijk. Onduidelijk is ook nog hoe de geschilderde afwerking van de metalen delen zich heeft ontwikkeld.

De vloer van het atrium bestaat uit flagstones, in een rasterpatroon gelegd en mogelijk voorzien van electra en/of verlichting op de rasterpunten. De flagstones dateren uit de jaren 1970, van voor de ommetseling van de liftschacht, en van de plaatsing van de plantenbakken bij de lift. Mogelijk zijn de flagstones nog aanwezig onder de plantenbakken (bij de ommetseling blijkt dat in ieder geval zo te zijn). De flagstones hebben prismavormige glazen bouwstenen afgedekt die, als legaramen, daglicht lieten toetreden tot de kelder, in aanvulling op de lage ramen rondom het atrium. Aan de glazen bouwstenen is in de cultuurhistorische verkenning een hoge monumentwaarde toegekend. De

conditie is echter slecht. Over de vloerafwerking van het atrium vóór de jaren 70 is verder nog weinig bekend.

Vervolg vragen ter completering van het dossier

De complete ontwikkeling van de toegangssituatie documenteren, inclusief materieel onderzoek naar de resterende elementen zoals de toegang vanuit de kelder (-1.26) en van de dichtgezette toegangen.

Door te kijken naar het historische glas wordt duidelijk welke ramen en raamopeningen in ieder geval een langere historie hebben. Op deze ramen zal aan binnen en buitenzijde kleuronderzoek worden gedaan: naar de ramen (binnen- en buitenzijde) en deurtje naar trapbordes. Draaiende ramen, inclusief kozijn en raamhout atriumzijde: steekproefsgewijze (maar alleen waar geen tegenindicaties voor bouwperiodedatering uit tekeningen komt): puncties en enkele stratigrafien. Kleuronderzoek naar beide platforms (50's), flagstones (datering!), glazen bouwstenen (onder flagstones) voor wat betreft de penanten, consoles (hardsteen), metalen spanten: historische ontwikkeling geschilderde afwerking. Metselwerk: inboetwerk, voegwerk bij schade en dichtgezette openingen. Gekleurde afwerking stucwerk met name bovenin: in fase 3 (als er steigers zijn). Overeenkomsten met gele verflaag in o.a. kelder (foto 0.004 en -1.01) i.v.m. datering.

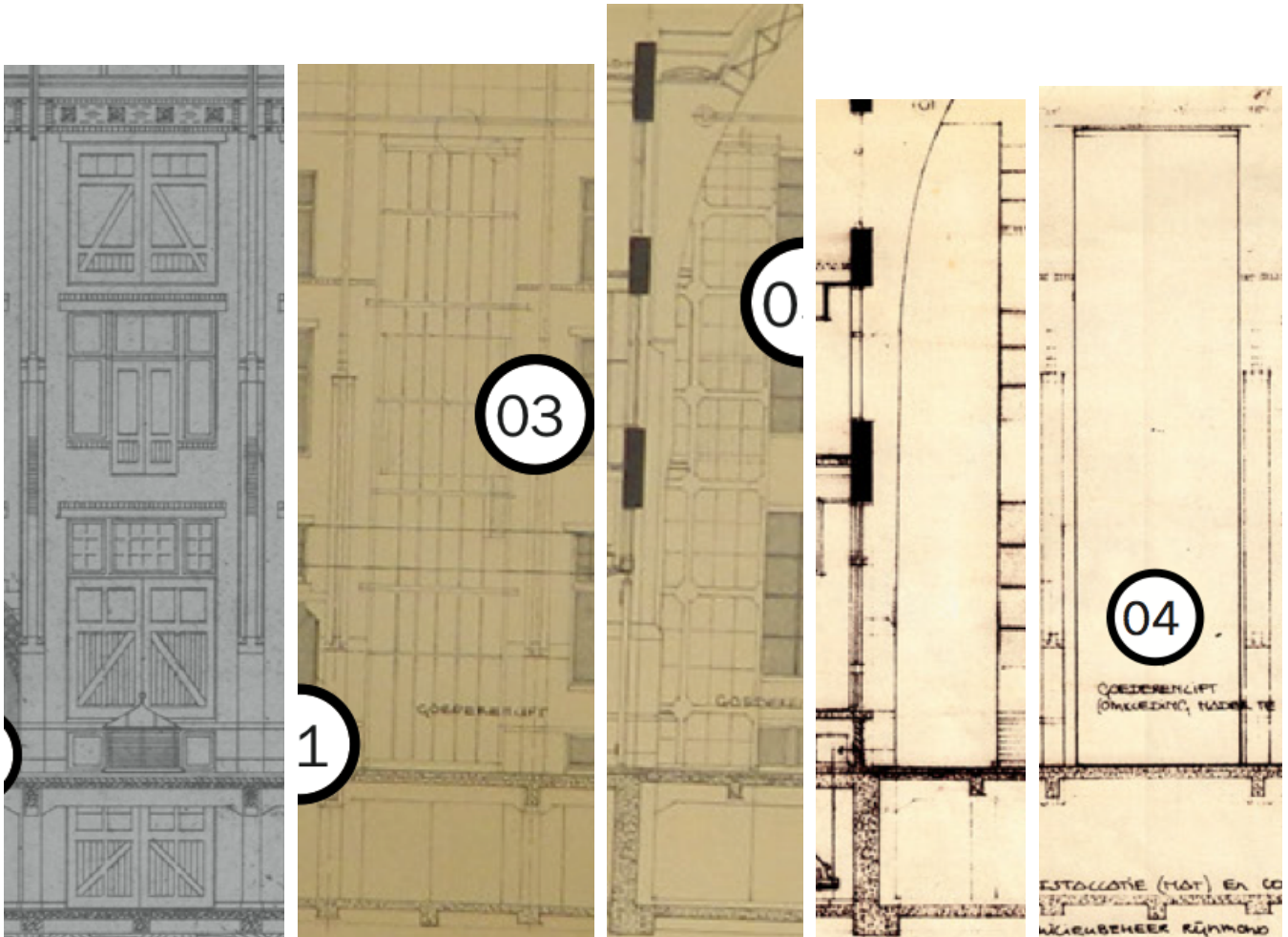
De historische ontwikkeling van de vloerafwerking van het atrium kan o.a. aan de hand van historische foto's en oral history in kaart gebracht. Schadebeeld, conditie, restauratieadvies flagstones na verwijderen steigers.

Tijdens het vooronderzoek zijn foto's gemaakt van nader te onderzoeken aandachtspunten. Op de foto's zijn in het kort enkele bevindingen en vragen aangetekend (zie bijlage dossier 8).

Dossier 9 Goederenliften

Samenvatting van gegevens uit tekeningenonderzoek en overig bronnenonderzoek

De gegevens uit het tekeningenonderzoek en het overig bronnenonderzoek zullen worden verwerkt in het dossier over de goederenliften. Dit betreft ook de verdwenen tweede goederenlift.

9.2 – Vooroorlogse gevel ter plaatse van overgebleven open goederenlift, zonder schacht (uit: MEI BHO tekeningen, p 8)

9.3 en 9.4 – Voor en zij-aanzicht van de schacht van de goederenlift uit 1950, tekening bestaande toestand in 1973 voor de omkleding (uit: MEI BHO tekeningen, p 41)

9.5 en 9.6 – Voor en zij-aanzicht van de schacht, tekening nieuwe toestand in 1973 (uit: MEI BHO tekeningen, p 42).

(Voorlopige) bevindingen uit het materieel onderzoek

Uit materieel onderzoek op 27 en 28 juni 2017 is gebleken dat onder de omkleding uit 1973 de schacht uit 1950 nog vrijwel intact aanwezig is. In 1959 zijn de schuivende liftdeuren in de tussenwand tussen schacht en voorportaal vervangen en zijn de liftdeuren en -kozijnen verbreed. De tussenwand is daarvoor lokaal aangepast. In de kelder zijn de deuren naar de andere zijde (gebouwszijde in plaats van atriumzijde) verplaatst. Kozijnen en deuren uit 1959 hebben één groene afwerking op een technische ondergrond, op enkele verdiepingen een tweede afwerking (rood, blauw of grijs) aan de gebouwszijde en op de begane grond eveneens aan de schachtzijde. De schacht uit 1950 heeft zowel binnen als buiten een zachtgele geschilderde afwerking. Op enkele verdiepingen is deze aan de binnenzijde lichtgrijs overschilderd en in de kelder donkerbruin aan de buitenzijde.

9.7 - Binnenzijde van de schacht, naast liftdeuren, met afgezaagde (raam)roeden (foto: Erfgoedzorg)

9.8 - Binnenzijde van de schacht, met glazen achterwand, waarachter gipsblokken (foto: Erfgoedzorg)

Bij de huidige goederenlift zijn geen sporen meer gevonden van de lift uit 1911, anders dan de springen in de muren op iedere verdieping. Deze zijn vermoedelijk alleen op de eerste verdieping enigszins aangepast in 1950. In 1959 zijn de glazen zijwangen van de schacht en de tussenwanden naast de nieuwe liftkozijnen weggetimmerd. Door de glazen wand heen zijn de gipsblokken van de vrijstaande omkleiding uit 1973 te zien. Het complete dossier wordt voor eind juli 2017 opgeleverd.

9.9 - Vrijleggen binnenzijde schacht uit 1950 door Avi Lev, voorruimte lift op begane grond (foto: Erfgoedzorg)

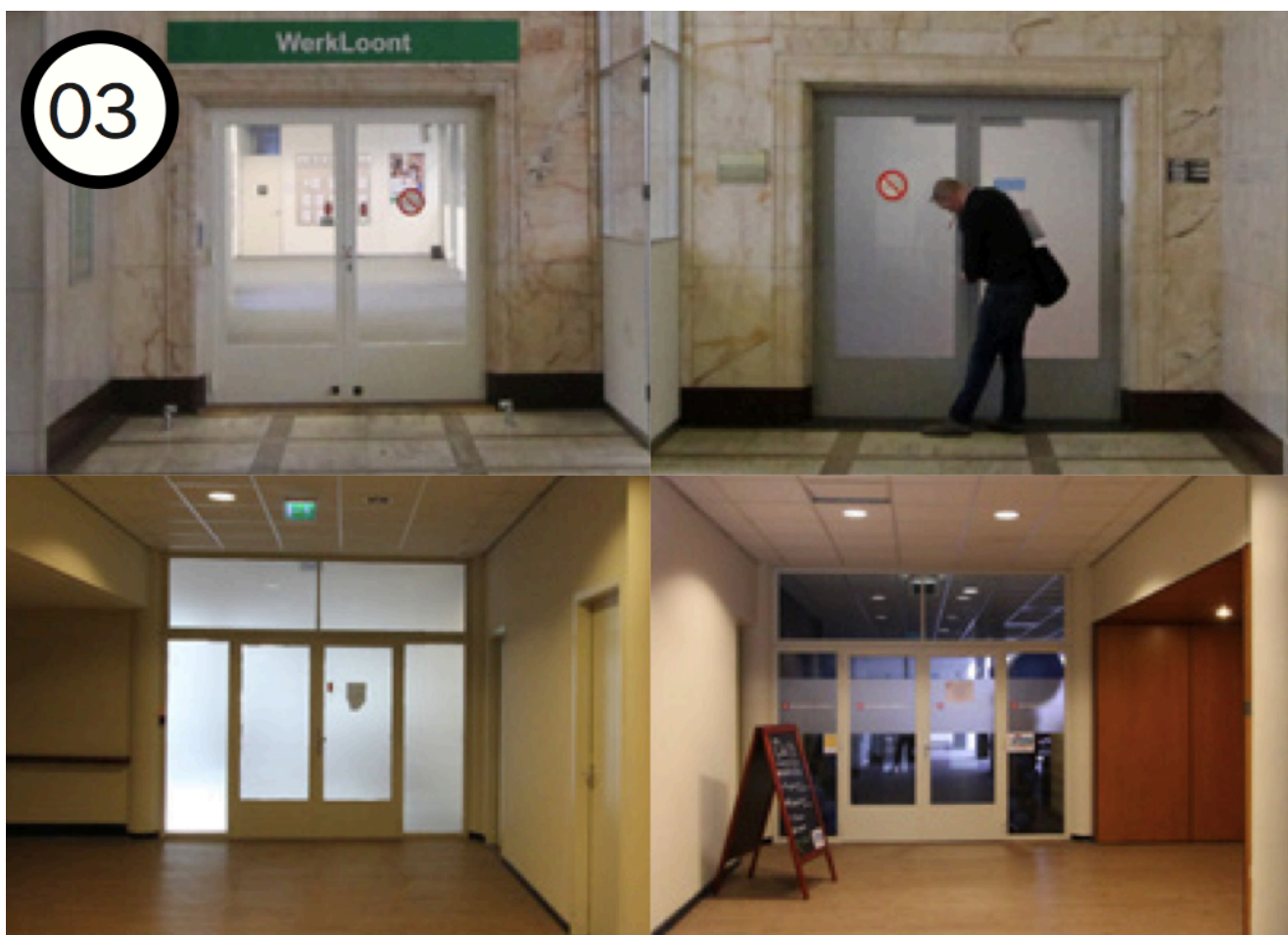
9.10 - Buitenzijde van de schacht vanaf atriumzijde, achter de omkleedingsmuur uit gipsblokken (foto: Erfgoedzorg)

Dossier 10 Glazen/stalen puien

Samenvatting van gegevens uit tekeningenonderzoek

Dit dossier betreft de ruimtescheidende puien van staal met glas die zijn aangetroffen in de kelder en de verkeersruimten op de verdiepingen. Het betreft puien nabij de trappenhuisen (afsluiting tussen trappenhuis en verdieping) en puien in de rondlopende corridors, die de lichthoven op de verdiepingenplattengronden verbinden. Deze laatste puien verdelen de rondlopende corridor in delen. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat dergelijke elementen voor de herbouw van eind jaren 1940 ook aanwezig waren.

Uit vergelijk van tekeningen uit de periode 1945 tot 1951 met de huidige situatie blijkt dat sommige nu aanwezige puien in 1950 nog niet op tekening stonden. Op revisietekeningen en tekeningen voor vergunningaanvraag uit 1975 zijn verschillende brandvoorzieningen aangetekend, o.a. in de kelder.³⁰ Ook zijn sommige puien in de huidige situatie mogelijk verplaatst, zoals de in 1974 geplaatste branddeuren op de tweede verdieping.³¹

10.1 – Op deze lokaties (ter weerszijden van de liften op de tweede verdieping) zijn in 1974 nieuwe puien geplaatst die mogelijk nog aanwezig zijn (uit: MEI BHO tekeningen, p 50 verwijzend naar foto's van de bestaande situatie)

Samenvatting gegevens uit overig bronnenonderzoek

Na de herbouw uit tijdlaag 1945 tot 1951 waren de kantoorruimten van de corridor gescheiden door

³⁰ MEI BHO tekeningen, p 44, p 46, p 48 en p 49

³¹ MEI BHO tekeningen, p 50